

احترام به پدر و مادر

عیسی عیسی زاده

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ
أَحْذَرُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ وَلَا تَنْهَرَهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ
لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا لَهَا رَبِّيَانِي صَغِيرًا^۱

و پروردگارت [چنین] حکم کرد که جز او را مپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دوی آنها در نزد تو به [سن] پیری رسند [حتی] به آنان «اف» مگو و بر آنان بانگ مزین و به نیکی با آنان سخن گوی و از [روی] مهربانی بال فروتنی بر آنان بگستران و بگو: پروردگارا! به آنان رحمت آور، چنان که [به سن] خردسالی مرا پروراندند.

تفسیر آیه

یکی از شاگردان امام صادق علیه السلام به نام «أبی وئاد» می گوید: از امام صادق درباره آیه «...وبالوالدین إحسانا...» پرسیدم و گفتم: مراد از این نیکی چیست؟ حضرت فرمود: «نیکی آن است که با پدر و مادر خوش رفتاری کنی و ایشان را واننداری که آنچه را به آن نیازمندند از تو درخواست کنند، اگرچه بی نیاز هم باشند. مگر خداوند عزوجل نمی فرماید: هرگز به نیکی نمی رسید مگر از آنچه دوست می دارید ببخشید»^۲.

سپس فرمود: «اما این که خداوند فرمود: چنان که یکی یا هر دوی ایشان در نزد تو به پیری رسیدند، کلمه ای رنجش آور با آنان نگو و تندی نکن؛ یعنی اگر تو را آزرندند به آنان کلمه اف نگو

۱. اسراء، ۲۳ و ۲۴.

۲. آل عمران، ۹۲.

و اگر تو را کتک زدند تندی نکن و با بزرگواری با ایشان سخن بگو؛ یعنی اگر تو را زدند، بگو: خدا شما را بیامرزد که این سخنی بزرگوارانه از سوی توست. و مراد از این کلام خدا که فرمود: به آنها با افتادگی مهربانی کن؛ یعنی نگاهت را جز به مهر و دل‌سوزی به آنان ندوز، صداقت را بالا نبر، دستت را بالاتر از دستشان نبر و از آنان در راه رفتن پیش نیفت»^۱.

امام صادق علیه السلام در حدیثی دیگر دربارهٔ جمله «ولا تقل لهما أف» فرمود: «کم‌ترین عاق والدین، گفتن أف به پدر و مادر است و اگر خداوند - عزوجل - چیزی را کمتر از آن می‌دانست از آن نهی می‌فرمود»^۲.

اهمیت احترام به پدر و مادر

احترام به پدر و مادر یکی از راه‌های قدرشناسی از زحمات و فداکاری‌های آنان است که مورد تأیید هر انسان عاقلی است و در مقابل، هرگونه بی‌حرمتی به آنان، مورد سرزنش و توبیخ هر انسان منصفی است. خداوند متان به پاس قدردانی از تلاش‌های خالصانهٔ پدر و مادر، در آیات فراوانی از جمله آیهٔ مورد بحث، احترام به آنان را به ویژه در پیری، بر فرزندان لازم و هرگونه بی‌احترامی، حتی در کوچک‌ترین عمل مانند أف گفتن به آنان را نهی فرموده است.

قلمرو احترام به پدر و مادر

احترام به پدر و مادر هیچ محدوده و مرزی ندارد و شامل هر پدر و مادری می‌شود، حتی اگر مشرک باشند، هرچند اطاعت کردن از آنها مقید به عدم دعوت به شرک‌ورزی از سوی آنان است.^۳

در همین مورد، جابر بن عبدالله انصاری می‌گوید: شنیدم مردی به امام صادق علیه السلام عرض کرد: پدر و مادرم مخالف حق هستند. امام علیه السلام فرمود: «به آنها نیکی کن، همان‌گونه که اگر مسلمان بودند، به آنها نیکی می‌کردی»^۴. و امام رضا علیه السلام نیز در پاسخ به پرسش معمر بن خلاد که گفته بود: با این که پدر و مادرم مسلمان نیستند آیا آنها را یادآوری کنم؟ حضرت فرمود: «آنها

۱. کلینی، کافی، ج ۲، ص ۱۵۷.

۲. حویزی، تفسیر نورالتقلین، ج ۳، ص ۱۳۰.

۳. لقمان، ۱۴ - ۱۵.

۴. مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۱، ص ۵۶.

فضائل اخلاقی: احترام به پدر و مادر / ۲۳۱

را به یاد بیاور و از طرف آنها صدقه بده و اگر در حال حیات هستند با آنان مدارا کن؛ زیرا رسول خدا ﷺ فرمود: «خداوند مرا به رحمت مبعوث نموده نه به عقوق و نامهربانی»^۱.

پیام‌های آیه

۱. دستور به اجتناب از شرک عبادی، فرمانی قطعی و غیرقابل تجدیدنظر (وقضی ربک اَلَّا تعبدوا اِلَّا اِیَّاه).

توضیح: واژه «قضی» به معنای حکم و فرمانی است قطعی و غیرقابل تجدیدنظر.

۲. بر هرکسی واجب است به پدر و مادر خویش احسان کند (وقضی ربک... بالوالدین احسانا).

۳. موحد واقعی، خدمت‌گزار و احسان‌کننده به پدر و مادر است (وقضی ربک اَن لا تعبدوا اِلَّا اِیَّاه وبالوالدین احساناً).

۴. کهولت و به پیری رسیدن پدر و مادر، عامل سنگین‌تر شدن وظایف فرزند نسبت به آنهاست (اِمَّا یبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرَ اُحَدَهُمَا اَوْ کِلَاهِمَا فَلَاتَقُلْ لَهُمَا اَفٍّ وَلَا تَنْهَرَهُمَا وَ قُلْ لَهُمَا قَوْلًا کَرِیْمًا).

۵. حضور پدر و مادر نزد فرزند، در پی دارنده مسئولیت فزون‌تر برای فرزندان (اِمَّا یبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرَ).

توضیح: «عندک الکبر» ممکن است اشاره به این حقیقت داشته باشد که اگر پدر و مادر پیش فرزندان زندگی کنند مسئولیت نگاه‌داری آنان بیشتر شده، از هرگونه حرمت‌شکنی - هرچند به گفتن اَفٍّ - باید پرهیز شود.

۶. برخورد عاطفی و مؤدبانه با پدر و مادر و تکریم آنان به هنگام سخن گفتن با ایشان تکلیفی بر عهده فرزندان^۲ (فلاتقل لها اَفٍّ... وقل لها قولا کریماً).

آیات و عناوین مرتبط

احترام به والدین: (لقمان، ۱۴ - ۱۵؛ احقاف، ۱۵ و ۱۷ - ۱۸؛ یوسف، ۹۹ - ۱۰۰).

۱. عاملی، وسائل الشیعه، کتاب النکاح، ابواب احکام الاولاد، باب ۹۳، ح ۱.

۲. هاشمی رفسنجانی و محققان مرکز فرهنگ و معارف قرآن، تفسیر راهنما، ج ۱۰، ص ۶۲ - ۶۴.

- احسان به والدین: (بقره، ۸۳ و ۱۸۰؛ نساء، ۳۶؛ انعام، ۱۵۱؛ عنکبوت، ۸).
اجازه از والدین: (نور، ۵۸).
استغفار برای والدین: (ابراهیم، ۴۱؛ اسراء، ۲۳ - ۲۴؛ نوح، ۲۸؛ غافر، ۷ - ۸).
اطاعت از والدین: (عنکبوت، ۸؛ لقمان، ۱۴ - ۱۵).
انفاق به والدین: (بقره، ۱۸۰).
با والدین در بهشت: (طور، ۲۱).
پیشواز از والدین: (یوسف، ۹۹ - ۱۰۰).
پیری والدین: (اسراء، ۲۳).
تشکر از والدین: (لقمان، ۱۴).
وظایف والدین: (اسراء، ۲۳ - ۲۴).^۱

احترام به پدر و مادر از دیدگاه روایات

۱. دلیل احترام به مادر

ابراهیم بن مهزم گفت: از نزد امام صادق علیه السلام هنگام شب خارج شده و به منزل خود در مدینه آمدم، در حالی که مادرم با من بود. میان من و او صحبتی درگرفت و من با درشتی با وی سخن گفتم. وقتی صبح شد، نماز به‌جای آوردم و به محضر امام علیه السلام آمدم، همین‌که بر آن حضرت وارد شدم، امام علیه السلام بدون مقدمه، فرمود: ای پسر مهزم! چه شده میان تو و مادرت که در کلام دیشب به او درشتی کردی؟ آیا نمی‌دانی که شکم او منزلی بود که ساکن آن تو بودی و دامن او گهواره‌ای بود که در آن راحت می‌گرفتی، و پستان او ظرفی بود که از آن می‌آشامیدی؟ گفتم: بلی. فرمود: پس دیگر با او تندی نکن!^۲

۲. برتری احترام به پدر و مادر از جهاد در راه خدا

شخصی نزد رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله! من بسیار مشتاق جهاد و جنگ هستم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: در راه خدا جهاد کن که اگر کشته شوی زنده خواهی بود و نزد خدا روزی می‌خوری و اگر بمیری اجر تو بر خدا خواهد بود و اگر از جبهه سالم بازگردی، گناهانت آمرزیده می‌شود مانند روزی که از مادر متولد شده باشی. آن شخص گفت: ای پیامبر خدا صلی الله علیه و آله!

۱. هاشمی رفسنجانی و محققان فرهنگ قرآن، مدخل والدین.

۲. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۷۶.

فضائل اخلاقی: احترام به پدر و مادر / ۲۳۳

پدر و مادر پیری دارم که با من انس گرفته‌اند و اگر آنها را ترک کنم ناراحت می‌شوند! حضرت فرمود: پس نزد آنان برگرد به خدا سوگند، انس آنها به تو در یک شبانه‌روز از یک سال جهاد در راه خدا بهتر است.^۱

۳. احترام به پدر و مادر بعد از مرگ آنان

رسول خدا ﷺ فرمود: «مَنْ زَارَ قَبْرَ أَبِيهِ أَوْ أَحَدِهِمَا فِي كُلِّ جُمُعَةٍ غُفِرَ لَهُ وَ كُتِبَ بِرٌّ»^۲؛ کسی که قبر پدر و مادر خود را در هر جمعه زیارت کند، گناهانش بخشیده می‌شود و از نیکوکاران نوشته می‌شود.

۴. احترام به پدر و مادر سبب محبوبیت نزد اهل بیت (ع)

جابر بن حیان گوید: به امام صادق علیه السلام خبر دادم از نیکوکاری فرزندان اسماعیل با من. امام علیه السلام فرمود: من فرزندان را دوست می‌داشتم، اینک دوستی من به وی بیشتر شد، زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله خواهر رضاعی داشت که به نزد حضرت آمد، پس چون به او نگاه کرد، خشنود شد و آنچه به خود پیچیده بود، از برای او پهن کرد و او را بر آن نشانید و به او رو آورد و با او سخن می‌گفت و در صورتش می‌خندید. پس از آن حرکت کرد و رفت و برادر او آمد، با وی آن چنان که با خواهرش ملاطفت نموده نکرده، پس، از آن حضرت سؤال شد که یا رسول الله صلی الله علیه و آله! به خواهر رضاعی خود آن احترام‌ها را انجام دادید، لیکن با برادرش آن چنان نکردی؟ فرمود: برای آن که خواهر بیشتر از آن برادر به پدر و مادرش نیکویی می‌کند.^۳

۵. احترام به پدر و مادر سبب آرامش در حال جان دادن

امام صادق علیه السلام فرمود: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُخَفَّفَ اللَّهُ - عَزَّوَجَلَّ - عَنْهُ سَكَرَاتِ الْمَوْتِ فَلْيَكُنْ بِوَالِدَيْهِ بَارًّا»^۴؛ هرکسی دوست دارد خداوند، در لحظه جان‌دادن، در سختی جان‌دادن بر او آسان گیرد، به پدر و مادرش نیکی و احترام نماید.

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۶۷.

۲. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۷۷.

۳. کلینی، کافی، ج ۲، ص ۱۶۰.

۴. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۸۱.

حکایت

۱. احترام به پدر و مادر رضاعی

در سال‌های آغاز بعثت، روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرش یا روپوش خود را در زمین پهن کرد، روی آن نشسته بود. ناگهان دید شوهر حلیمه سعدیه (مادر رضاعی حضرت) حارث بن عبدالعزی، به حضور آن حضرت می‌آید. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به یاد مهربانی‌های او، از جا برخاست و به او احترام شایانی کرد و گوشه‌ای از روپوش خود را گسترده، او را روی آن نشانند. طولی نکشید که مادرش، حلیمه وارد شد. حضرت گوشه دیگر روپوش خود را برای او پهن کرد و او را نیز روی آن نشانند و محبت فراوانی به او نمود.^۱

۲. احترام به پدر سبب خوش‌بختی

حضرت آیه‌الله مرعشی نجفی (ره) فرموده است: زمانی که در نجف بودیم روزی هنگام ظهر، مادرم به من گفت: برو پدرت را صدا بزن تا برای صرف نهار بیاید. من به طبقه بالا رفتم و دیدم پدرم در حال مطالعه خوابیده است، نمی‌دانستم چه کنم؟ از طرفی باید امر مادر را اطاعت می‌کردم و از طرفی می‌ترسیدم با بیدار کردن پدر، باعث رنجش خاطر او گردم. خَم شدم و لب‌هایم را کف پای پدر گذاشتم و چندین بوسه زدم، تا این‌که در اثر قلقلک پا، پدرم از خواب بیدار شد و دید من هستم. وقتی این ادب و احترام را از من دید، گفت: شهاب‌الدین! تو هستی؟ عرض کردم: بلی آقا! دو دستش را به سوی آسمان بلند کرد و گفت: پسر! خداوند عزّت را بالا ببرد و تو را از خادمان اهل بیت علیهم السلام قرار دهد و من هرچه دارم از برکت همان دعای پدرم است که در حقّ من نمود و به مرحله اجابت رسید.^۲

۳. احترام به پدر و مادر سبب جلب لطف الهی

شهید مطهری می‌گوید: گاه‌گاهی که به اسرار وجودی خود و کارهایم می‌اندیشم، احساس می‌کنم یکی از مسائلی که باعث خیر و برکت در زندگی‌ام شده و همواره عنایت و لطف الهی را شامل حال من کرده است، احترام و نیکی فراوان بوده است که به والدین خود به‌ویژه در دوران پیری و هنگام بیماری کرده‌ام. یکی از فرزندان شهید مطهری می‌گوید: من مکرّر شاهد تواضع و احترام خاصّ پدر و معلم عزیزم نسبت به پدر بزرگوارش بودم، هرگاه به فریمان می‌رفتیم پدرم

۱. حلی، سیرة حلّیه، ج ۱، ص ۱۵۳.

۲. باقی‌زاده، رمز موفقیت بزرگان، ص ۱۱۶.

فضائل اخلاقی: احترام به پدر و مادر / ۲۳۵

تأکید داشتند که نخست به منزل پدر و مادرشان بروند. در موقع روبه‌رو شدن با پدر و مادر، دست آنان را می‌بوسیدند و به ما نیز توصیه می‌کردند که دست ایشان را ببوسیم.^۱

شعر

ای عاق! مخوانم که جوابت ندهم   ور رنج بری، هیچ ثوابت ندهم
از جنت فردوس شرابت ندهم   ار تشنگی ار بمیری آبت ندهم

* * *

بگفتا احمد آن والا پیمبر   کلامی از گهر صد بار بهتر
نگفت از خویش، گفت از حی داور   بود فردوس زیر پای مادر

گنج حکمت، ص ۲۲

* * *

چندان پدر مشقت دوران کشیده است   در کوه و دشت خار مگیلان، دویده است
پر خون بدن نموده و جامه دریده است   تا مثل تو دسته گلی پروریده است

* * *

قدر پدر شناس که درّی است کم‌نظیر   چون بینی‌اش فتاده زپا، دست او گیر
گر عالمی به پنجه قدرت کنی اسیر   نزد پدر ذلیلی و شرمنده، سر به‌زیر